

مدارا در اخلاق نویی

مدارا با بدی دیگران ازجمله ویژگی‌های اخلاقی مهم در تفکر اسلامی است که در مرام پیامبر(ص) نمودی بارز و آشکار دارد.

مدارا با بدی دیگران ازجمله ویژگی‌های اخلاقی مهم در تفکر اسلامی است که در مرام پیامبر(ص) نمودی بارز و آشکار دارد. در روایات تاریخی، بسیار خواننده و شنیده‌ایم حکایات مربوط به مدارای پیامبر اکرم(ص) در مقابل ایذاء همسایگان و غیرمسلمانان را که از قضا به تنبیه این افراد و گرویدنشان به آیین اسلام نیز انجامیده است. ازجمله این حکایت مشهور است که در تفسیر نمونه، ج 24، ص 371، آمده است: «اشاره قار، گفته است:

حضرت، همسایه ای یهودی داشت که از آزار گاه و بی گاه او در امان نبود، هر روز از پشت بام خاکستر همراه آتش روی سر آن حضرت می ریخت. این کار در ظاهر به عنوان ریختن زباله و خاکستر در کوچه و در حقیقت به منظور ابراز خشم و کینه یهودی نسبت به پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) انجام می شد و پیامبر، کریمانه از کنار آن می گذشت تا این که روزی خبری از مرد یهودی نشد، پیامبر اسلام از غیبت آن مرد پرسید. گفتند: خوشبختانه بیمار گشته و بر اثر بیماری مزاحمت هایش متوقف شده است. فرمود: باید به عیادتش برویم! به سمت خانه اش حرکت کرد. در خانه یهودی را کوبید. همسرش به پشت درآمد و سوال کرد: کیست؟ حضرت فرمود: پیامبر مسلمانان به دیدار و عیادت همسایه بیمار خود آمده است!

زن ماجرا را به شوهرش گفت. مرد یهودی که متعجب شده بود و در مقابل عملی غیرقابل پیش بینی قرار گرفته بود، گفت: در را باز کن تا داخل شوند. پیامبر (صلی الله علیه و آله) وارد شد و کنار بستر بیمار نشست و از حال بیمار پرسید و به گونه ای برخورد کرد که گویا هیچ اذیت و آزاری از این مرد یهودی به آن حضرت نرسیده است.

مرد یهودی که از فرط خجالت صورت خویش را می پوشانید و در برخورد با این اخلاق کریمانه پیامبر اسلام مبهوت شده بود، از آن حضرت پرسید: این نوع برخورد آیا اخلاق شخصی شماست یا جزو دستورات دینی محسوب می شود؟ حضرت فرمود: جزو دستورات دینی است و ما به همه مسلمین سفارش می کنیم که چنین کنند. مرد یهودی با برخورد زیبا و پرجاذبه پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) مسلمان شد.

نکته مهمی که در این داستان عبرت آموز وجود دارد پاسخ گفتن بدی با خوبی است که نه فقط اخلاق شخصی پیامبر(ص) بلکه آموزه ای از دستورات دینی شریعت اسلام دانسته شده است. البته لازم به ذکر است که در تفکر اسلامی این مرتبه از مکرمات اخلاقی وجه استحبابی دارد و واجب شمرده نشده و همین هم وجه تمایز این مکرمات اخلاقی در اسلام با وجوب ترحم آوردن به ظالم در آیین مسیحیت است.

حضرت محمد(ص) فرمودند: «انما بعثت لاتمم مکارم الاخلاق (من برای تمام کردن مکارم اخلاق برانگیخته شدم)» (کنز العمال، ج 13، ص 151، حدیث 36472)؛ اخلاق مکرمتی، ویژگی مردان بزرگ و بزرگواری است که به مردم عشق می ورزند، خوشبینند و جفای دیگران را با وفا پاسخ داده، از رفتار بدشان نمی رنجند؛ چنان که حافظ فرمود:

منم که شهره شهرم به عشق ورزیدن

منم که دیده نیالوده ام به بد دیدن

وفا کنیم و ملامت کشیم و خوش باشیم

که در طریقت ما کافر نیست رنجیدن

قرآن مجید در چند جا به این ویژگی پرداخته است: دو جا آن را دفاع احسن نامیده و فرموده: «ادفع بالتی هی احسن السیئه» (مؤمنون، 96) یعنی بدی را با نیکوترین کار پاسخ ده و نتیجه آن را که دوستی بسیار صمیمانه است، خاطرنشان می نماید: در این صورت، آن کسی که میان تو و او، دشمنی ای وجود دارد ناگهان دوستی بسیار صمیمی خواهد شد. (فصلت، 34)

دو مورد هم همین دفاع احسن را با تعبیر دیگری به کار برده که اقتدار را هم می رساند یعنی با وجود داشتن قدرت کافی برای دفع دشمن از او می گذرد و بدی را با خوبی پاسخ می دهد که یک موردش در بیان ویژگی های خردمندان فرهیخته یا اولوالالباب است که پس از هشت ویژگی وفای به عهد و نشکستن پیمان محکم یا میثاق، برقراری رابطه خدایسنده، خشیت پروردگار، ترس از بدی حساب، صبر مورد رضای خداوند، برپاداشتن نماز و انفاق پنهانی و آشکار فرمود: «و یدرئون بالحسنه السیئه» (رعد، 22) مورد دوم نیز آیه 54 سوره قصص که ویژگی های شبیه مورد فوق را همراه همین تعبیر آورده است.

اخلاق مکرمتی غیر از اخلاق عادی است. اخلاق مرسوم مثل خوش اخلاقی، تواضع، سخاوت، احترام به دیگران، خوش زبانی و... را غالباً همه ناگزیرند داشته باشند تا دیگران هم به آنان احترام بگذارند، اما اخلاق مکرمتی، بزرگواری و گذشت خاصی می طلبد که فرد متخلق جفا ببیند و وفا کند، تندى ببیند، نرمی کند، خطا ببیند، بیوشاند و بدی ببیند، خوبی کند. حدیثی از پیامبر اعظم(ص) نمونه هایی از مکارم اخلاق را بیان کرده از آن جمله: ثلاثه من مکارم الاخلاق ان تصل من قطعک و تعفو عن ظلمک و تعطی من حرمک. سه مورد از نمونه های مکارم اخلاق عبارتند از: ارتباط برقرار کنی با کسی که قطع رابطه کرده، گذشت کنی از کسی که به تو ظلم کرده و عطا کنی به کسی که تو را محروم کرده است. (شیخ صدوق، خصال، باب الثلاثه، حدیث 121) دعای مکارم الاخلاق امام سجاد علیه السلام سرشار از این نمونه هاست. رمز و راز جاذبه بی بدیل پیامبر(ص) و امامان معصوم(ع)

همین اخلاق کریمانه آنان است. روشن است که رفتارهای اخلاقی ما در ساحت عاطفی برخاسته از ساحت شناختی ماست؛ وقتی ما خواهیم توانست کریمانه برخورد کنیم که دیگران را دوست بداریم و زمانی به دیگران علاقه مند می شویم که آنان را بهتر از خودمان بدانیم و ببینیم یا از باب انتساب آنان به خدای محبوبمان به آنان عشق بورزیم. به قول سعدی در غزلیات:

به جهان خرم از آنم که جهان خرم از اوست
عاشقم بر همه عالم که همه عالم از اوست

روایتی از امام رضا(ع) نقل شده که ده ویژگی انسان عاقل و خردمند را برمی شمارند، وقتی به ویژگی دهم می رسند با تأکید ویژه بر آن می فرمایند عبارت است از این که «هر کسی را بهتر از خودت بدانی، اگر ظاهرش هم خوب نیست بگویی خداوند خوبی مرا در ظاهر و خوبی او را در باطنش قرار داده است.» (تحف العقول، صفحه 443)

این نگاه و شناخت است که به علاقه و عشق تبدیل می شود. عالی ترین نمونه اخلاقی ما که قرآن او را الگوی جوامع اسلامی دانسته حضرت محمد(ص) است که خطاب به او فرمود: «انک لعلی خلق عظیم». (قلم، 4)